

DIŢ ISTORIA MODERNĂ A ROMÂNIEI: LĂRGIREA EXERCITĂRII DE CĂTRE LOCUITORII JUDEŢELOR CONSTANŢA ŞI TULCEA A DREPTURILOR POLITICE CONSTITUŢIONALE

STOICA LASCU

Războiul ruso-româno-turc din anii 1877—1878 a încununat, prin înfrîngerea Imperiului Otoman, visul de veacuri al poporului român — obţinerea independenţei naţionale de stat, ideal căruia i s-au jertfit, de-a lungul vremii, fiii săi cei mai buni.

Pagină memorabilă în istoria României, cu adînci şi favorabile repercusiuni în evoluţia ulterioară a ţării, războiul pentru obţinerea independenţei de stat avea să marcheze, în acelaşi timp, şi un nou pas pe calea înfăptuirii unităţii naţionale a statului român — revenirea la patria-mamă a Dobrogei, străveche provincie românească — care din secolul al XV-lea se afla în cadrul Imperiului Otoman.

La înstaurarea sa, sărbătorească¹, în noiembrie 1878, administraţia românească se găsea confruntată cu o situaţie deosebită, datorită distrugerilor pe care le-a suferit Dobrogea în timpul războiului şi a problemelor ce le implică stăpînirea fondului funciar, cît şi existenţei, alături de români, a unui mare număr de elemente aparţinînd naţionalităţilor conlocuitoare². Această stare de lucruri reclama ca luarea măsurilor de ordin administrativ, politic, economic, social, juridic să fie făcută cu neîntîrziere, dar şi cu mult tact şi chibzuinţă. Oamenii de stat români care erau factorii deciziilor politice, au înţeles, dînd dovadă de înţelepciune politică şi toleranţă, contextul situaţiei în care se afla Dobrogea; în acest sens, manifestul domnitorului Carol / elaborat de către Mihail Kogălniceanu / adresat la 14 noiembrie 1878 populaţiei dobrogene, preciza că „dreptatea României nu cunoaşte deosebire de neam şi de religie”, promiţînd că „în curînd provincia voastră, pe cale constituţională, va primi o organizaţiune definitivă, care va ţine seama de trebuinţele şi moravurile voastre, care va aşeza pe temelii statornice poziţiunea voastră cetăţenească”³. „Organizaţiunea definitivă” de care amîntea mesajul capului statului, avea să capete o formă concretă — dar nedefinitivă — prin promulgarea *Legii pentru organizarea Dobrogei din 9 martie 1880*⁴.

Prevederea cea mai importantă din această „Constituţie a Dobrogei”, cum a numit-o M. Kogălniceanu, era conţinută de art. 4, care preciza că „O lege specială va determina condiţiunile cu care ei / dobrogenii / vor putea exercita drepturile lor politice şi cumpăra imobile rurale în România propriu-zisă. O altă lege va statua despre reprezentarea locuitorilor Dobrogei în parlamentul român”; ea a fost elaborată — pe etape — şi promulgată în anii 1909—1912, decenii în care Dobrogea s-a aflat sub administraţia așa-zisului *regim excepţional*. Excepţia cea mai spectaculoasă — dar nu şi singura cea mai importantă — a constituit-o lipsa reprezentării celor două judeţe dintre Dunăre şi Mare în Parlament, ca urmare a neexercitării de locuitorii acestui ţinut a tuturor drepturilor politice prevăzute de Constituţie.

În atenţia lui Remus Opreanu, prefectul judeţului Constanţa şi a lui M. Kogălniceanu, ministrul de interne, principalii făuritori ai *Legii din 9 martie 1880*, concepţia regimului excepţional a izvorît dintr-o bună şi patriotică preocupare⁵, grija celor doi oameni politici fiind de a feri Dobrogea de nocivitatea luptelor politice, dîndu-i-se putinţa de a se reface şi organiza⁶. În acelaşi timp s-a ţinut seama de decalajul economic, cultural şi legislativ existent între România şi fosta provincie stăpînită de otomani — redusă

practic la un nivel aproape feudal de dezvoltare cu tot simbul de propășire modernă ce începuse să încolțească și aici⁷. Era evidentă în preocuparea oamenilor politici români că promulgarea în Dobrogea dintr-o dată, în bloc, a legilor existente în țară ar fi fost nepropice sau ineficace⁸ — de unde necesitatea în această regiune a unui regim special, temporar, de tranziție cu anumite particularități față de restul țării. Perpetuarea regimului excepțional favoriza însă unele abuzuri administrative și ilegalități, ea fiind, după cum remarcă avocatul constantin I. N. Roman „o greșală politică”, lucru ce devenea din ce în ce mai evident pe măsura trecerii anilor și a permanentizării situației date.

Limitind exercitarea unor drepturi politice, participarea cetățenilor în alegerile județene și comunale nu însemna decât un „simulaeru de viață reprezentativă” / Ioan N. Roman /, căci primarul putea opri întrunirile periculoase ordinii publice (art. 6). La rândul lor, organele locale — alese în restul țării — în Dobrogea sînt practic numite de prefect (cf. art. 38); în fapt, atribuțiunile acestuia sînt discreționare⁹ / cf. art. 27, 31, 43, 53 /, el îndeplinind și atribuțiunile Comitetului permanent al Consiliului județean / cf. art. 44 /.

Legea de organizare a Dobrogei conține prevederi restricționale și în privința funcționării organelor judecătorești; nu exista, de pildă, Curtea de jurați, instruirea și judecarea pricinilor criminale fiind date în competența Curții de Apel din Galați, pentru a putea profesa avocatura în Dobrogea, era necesară o autorizație specială din partea Ministerului de Justiție etc.¹⁰.

În rest, drepturile cetățenești garantate de Constituție erau prevăzute și în Legea de organizare a Dobrogei / art. 6 / : libertatea conștiinței, învățămîntului, presei, secretul scrisorilor, dreptul de a petiționa și libertatea întrunirilor; în ceea ce privește acest ultim drept, legea cuprindea în partea finală a aceluiași art. 6, o dispoziție excepțională — în virtutea căreia guvernul putea opri întrunirile „periculoase ordinii publice” — definiție foarte vagă și elastică ce lasă posibilitatea prefectului de a acționa după bunul său plac. De asemenea, art. 9 preciza că guvernul poate lua contra cetățenilor considerați indezirabili măsuri cerute în interesul ordinii publice, adică să-i expulzeze.

Regimul excepțional trebuie să dureze în Dobrogea, după concepția alcătuitoarelor legii, numai o scurtă perioadă (cîteva ani), el fiind o tranziție necesară în contextul problemelor specifice dobrogene; de altfel, expunerea de motive a *Legii de organizare a Dobrogei din 9 martie 1889* precizează în acest sens: „Ținîndu-se seama de particularitățile acestei provincii și de gradul de cultură a populațiilor ei, se prevede o epocă de tranziție pentru dobîndirea tuturor drepturilor constituționale și reprezentative, precum și oricărei excepțiuni dela prescripțiunile actului fundamental, cari și unele și altele vor avea a dispărea într-un timp mai mult sau mai puțin apropiat”¹¹.

Răspunzînd criticilor aduse proiectului de lege în momentul discutării acesteia în Parlament — mulți oratori au declarat formal că votează contra unei legi „care nu consideră și nu tratează pe locuitorii dobrogeni ca pe niște cetățeni liberi”¹², M. Kogălniceanu a explicat că provizoratul legilor excepționale va fi de scurtă durată, pînă la reglementarea chestiunii proprietății imobiliare. Personal, el avea convingerea „că peste doi ani vom izbuti să facem ca Dobrogea să fie astfel încît să poată lua Constituția noastră”¹³.

Lupta pentru înlăturarea unor restricții ce priveau exercitarea tuturor prevederilor constituționale în unele județe ale țării — în speță, jud. Constanța și Tulcea — se înscrie, în perioada care a urmat, în contextul general al luptei pentru progres social și democratizarea vieții politice interne a celor mai înaintate forțe ale societății românești în frunte cu socializării.

Intrarea Dobrogei în cuprinsul Constituției avea să se facă peste patru ani, în 1884, cînd Constituția este modificată în sensul lărgirii caracterului democratic al acesteia prin crearea posibilității participării mai largi a cetățenilor la viața politică a țării, reforma electorală din acel an deși nu a fost modificată justificînd într-o măsură mai mare năzuințele și interesele burgheziei în ascensiune¹⁴. Cu acest prilej, art. 1 / „Principatele Unite Române constituie un singur stat indivizibil sub denumirea de România” /, a fost reformulat, după îndelungi dezbateri, astfel: „Regatul României cu județele din dreapta Dunării constituie un singur Stat indivizibil”; de asemenea, relativ tot la Dobrogea, a

mai fost introdus un articol adițional / art. 133 /, care prevedea: „Dispozițiunile acestei Constituții se vor aplica prin legi speciale și în partea României de peste Dunăre”. În acest mod, în 1884, pe lângă consacrară constituțională a existenței Dobrogei în cadrul statului român, s-a mai consacrat, într-un fel, perpetuarea regimului excepțional; „apărea astfel prima contradicție a unei prevederi pe care timpul cît și maturizarea civică a localnicilor o justifica din ce în ce mai puțin, pînă la invalidare”¹⁵.

Rare au fost, pînă către sfîrșitul secolului trecut, vocile care, în parlament, s-au pronunțat în favoarea acordării drepturilor politice constituționale depline dobrogenilor, deși în presă apăreau regulat articole favorabile democratizării vieții publice dobrogene — cel puțin la nivelul celei din restul țării¹⁶. Celor două interpelări în Parlament în 1889 / la Senat / și în 1897 / la Cameră /, li s-a dat răspunsul că „Dobrogenii nu ar fi încă copti pentru aceste drepturi politice sau că chestiunea se va studia”¹⁷. Răspunsul ministrului de interne V. Lascăr la interpelarea deputatului Cœur Aslan în 1892, căruia i se mai alătura V. G. Morțun, N. Fleva, Gh. A. Scorțescu, I. Burileanu, este cît se poate de categoric: „Trebuie mai întîi să studiem bine chestiunea și cînd vom face o reformă să fie o reformă serioasă și traicică. Pentru moment cred că nu”¹⁸ / este bine să fie abrogată legea de organizare a Dobrogei din 1880 /. M. Kogălniceanu a adus și el, în 1890, problema acordării drepturilor politice dobrogenilor în atenția Parlamentului, susținînd că „astăzi dobrogenii sînt apti de a beneficia de toate libertățile constituționale de care se bucură patria-mamă, România”¹⁹. Glasul său a răsunit însă în gol, șicanele administrative și neparticiparea la viața publică a dobrogenilor — ca urmare a nedeținerii tuturor drepturilor constituționale — continuînd.

*Singurul partid politic — pînă la 1905 — care a protestat cu energie împotriva ilegalității produse în Dobrogea și ai cărui reprezentanți susțineau permanent și organizat problema lărgirii drepturilor politice exercitate de către dobrogeni a fost P.S.D.M.R.*²⁰ „Chestia Dobrogei / subl. în text / a fost neîntrerupt agitată atît prin ziar, — cît și prin întruniri”²¹, raporta I. Nădejde Congresului al V-lea al P.S.D.M.R., din aprilie 1898. În anul 1897, deputatul socialist V. G. Morțun spunea în Parlament că „a sosit momentul de a întinde prerogativele Constituției noastre și în Dobrogea”²². Congresul al V-lea al P.S.D.M.R. adopta chiar și o moțiune în care „protestează împotriva ilegalităților, barbariilor și crimelor săvîrșite în numele naționalismului de către administrația dobrogeană și cere reîntrirea ei în legalitate și cît mai grabnică întindere și în Dobrogea a Constituțiunii țării”²³. Congresul Social democrat (al VI-lea) din anul următor a înscris în programul partidului (la punctul 2) „Întinderea Constituției asupra Dobrogei”²⁴.

La întrunirile publice ținute la Tulcea socialiștii cereau încetarea abuzurilor administrației, fiind hotărîți „a lupta fără preget pe toate căile permise de lege pentru îmbunătățirea situațiunii dobrogenilor și îndeosebi: 1) aplicarea cinstită și exactă a legilor în vigoare; 2) întemeierea unui mod cinstit de administrațiune; 3) dobîndirea de drepturi pentru toți cetățenii dobrogeni și întinderea Constituției fără nici un fel de restricțiune și asupra Dobrogei”, cum se specifica în „Moțiunea muncitorilor și cetățenilor tulceni întruniți azi 29 august” (1897)²⁵. În atitudinea critică intransigentă a mișcării socialiste față de guvernanți s-au strecurat însă nu odată și accente exagerate, în special cu privire la viața constituțională și democratică a României, așa cum pe drept cuvînt s-a observat de către editorul scrierilor lui C. Racovski²⁶.

Singurul partid burghez care a luat atitudine — programatic — în favoarea înlăturării „regimului excepțional” din Dobrogea pînă în 1905 a fost gruparea liberal-democratică condusă, de N. Fleva. În programul-manifest din 1897 punctul 5 era rezervat „secoaterii Dobrogei de sub regimul actual”²⁷.

Celelalte partide politice nu au luat, pînă în 1905, atitudini oficiale în favoarea lărgirii exercitării de către dobrogeni a tuturor drepturilor politice constituționale. În aceste condiții „Nu putem numi propriu-zis luptă eforturile ce s-au făcut în cursul anilor pentru a se obține de la guverne emanciparea politică. N-a fost o luptă continuă, metodică, organizată. / . . . / Populațiunea rurală nu a luat parte la luptă, cu atît mai puțin naționalitățile. Numai pătura intelectuală — seria Vasile M. Kogălniceanu într-un istoric din 1910 al întregii chestiuni — a românilor dobrogeni s-a mai interesat mai mult de Ches-

tiune, cum și românii așezați acolo. Aceștia au scos ziare, au scris broșuri și cărți, au compus delegațiunile de protestare și au muncit pentru ideea emancipării”²⁸.

Desigur, această relativă pasivitate a populației își avea explicația în primul rând în înseși prevederile restricționare ale Legii de organizare a Dobrogei din 9 martie 1880, în însuși conținutul și atribuțiunile regimului excepțional, care n-ar fi tolerat o participare mai activă a locuitorilor dobrogeni. De altfel, asupra problemei însăși nu erau de acord toți factorii de decizie locală, așa cum reiese în special din ziarele guvernamentale pentru care „cestiunea Dobrogei” se reducea la îmbunătățirea situației și îndrumarea acesteia spre civilizație: „prin aceasta înțelegem reaua stare de lucruri ce a urmat pînă acum din cauza unor greșeli comise tot de noi la început și a administrației nedestoinice și neprevăzătoare cu care am fost înzestrați în trecut”²⁹. Fondul problemei care se constituia în parte integrantă în acțiunea oamenilor politici burghezo-democratici și progresiști de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru pentru democratizarea vieții publice românești, a lărgirii participării categoriilor de cetățeni la aceasta, cel puțin în spiritul prevederilor constituționare — rămînea astfel eludat.

Treptat, la sfîrșitul secolului trecut, ca urmare în special a memoriilor prezentate de constănțeni și tuleeni, guvernul și însuși capul statului, încep să fie ciștițați³⁰ din ce în ce mai mult de necesitatea reglementării situației politice a locuitorilor dintre Dunăre și Mare. Erau însă și cazuri care vis-à-vis de aceeași problemă nu constituiau soluții realiste, potrivite atît cu starea viitoare a regiunii, cît și cu îndreptarea situației de fapt a moravurilor politice existente în restul țării. Astfel, ziarul „Universul” vehicula ideea administrării Dobrogei de către un guvernator, lucru cu totul anacronic, așa cum se demonstrase deja în anii 1879—1880³¹.

Pe de altă parte, pornind de la o stare de fapt tristă, dar reală ce viza moravurile electorale precare ale timpului, ca și insuficiența aplicării în practică a tuturor drepturilor politice în chiar vechiul regat, organul conservatorilor sub semnătura, mai mult decît cloventă, „Un reacționar”, constata nu fără o amară undă de ironie că „de astfel de noroace (inexistența drepturilor politice și exercitarea lor — n.n.) noi am fost lipsiți în tot timpul acestor douăzeci și cinci de ani, în care dobrogenii noștri s-au sinchisit de drepturile politice, cum ne-am sinchisit noi de buna lor funcționare”³².

Că atitudinea dobrogenilor nu a fost pasivă, cum lasă să se înțeleagă „Epoca”, ne-o dovedește reacția organizată a acestora ce începe să se manifeste — e drept, încă timid — după 1890. Prin memorii adresate guvernului și regelui se cere atenuarea unor prevederi ale regimului excepțional: astfel, un memoriu din 1893 semnat de dobrogenii col. Vasilescu, Ali Cadâr, Luca Oancea și Oct. Seitan, cere organizarea justiției din Dobrogea, ca și cea din restul țării³³, în timp ce memoriul delegației Consiliului general jud. Constanța, precizînd că nu cere ca Dobrogea să fie reprezentată în parlament, reclamă autonomia comunală și județeană, organizarea justiției ca în restul țării și luarea de măsuri pentru dezvoltarea agriculturii, comerțului, economiei vitelor³⁴. Cetățenii tuleeni mergeau chiar mai departe într-un memoriu din aceeași ani, cerînd „Intrarea Dobrogei în Constituțiune”³⁵. În anul următor chiar (1894), o altă delegație de dobrogeni se prezintă regelui spunînd acestuia că „e foarte regretabil că după un interval de peste 16 ani Dobrogea să nu aibe drepturile toate constituționale”³⁶.

Toate aceste luări de poziții erau făcute prin intermediul memoriilor, iar atunci cînd se încearcă acțiuni mai radicale — „radicale” în contextul regimului „excepțional” — acestea sînt reduse la tăcere, așa cum s-a întîmplat cu întrunirile socialiștilor tuleeni, interzise de către prefect³⁷.

Printre cei care alături de socialiști au susținut activ cauza dobrogenilor s-a numărat și omul politic democrat Vasile M. Kogălniceanu, fiul marelui patriot. Într-un discurs dezvoltat la Cameră, la 29 ianuarie 1899, el cerea ca „Dobrogea să aibă dreptul la legile în vigoare în țara noastră”, căci — continua vorbitorul — „astăzi cu greu ne-am putea gîndi că România ar mai putea exista fără Dobrogea. Astăzi Dobrogea este pentru țara românească ceea ce sînt plămîinii pentru om; Dobrogea este pămîntul comercial al țării, și de astăzi înainte nu ne putem închipui decît numai tremurînd ideea că România ar putea să mai existe vreo dată fără Dobrogea”³⁸. Vestejînd ilegalitățile și abuzurile

făcute în numele legilor excepționale, Vasile M. Kogălniceanu, demonstrează că dacă acestea „și aveau rațiunea lor acum 20 de ani în urmă, ele nu mai au rațiunea de a mai exista azi, căci la o stare nouă de lucru se impune pretutindeni și un regim nou”³⁹.

Anul 1899 marchează ținerea celei „*dintli adunări populare cu caracter net politic din Dobrogea*”⁴⁰ (subl. n.), adunarea care așa cum aprecia organul de presă al social democrației române „Lumea nouă” — era rezultatul „Mișcării pornite de mult de socialiști și democrați”⁴¹. Într-adevăr, la 21 martie 1899, s-a ținut în sala Capato din Constanța o mare întrunire la care au vorbit în favoarea acordării drepturilor politice pentru dobrogeni: col. Kirîțescu, fost prefect, Vasile M. Kogălniceanu, M. Koiciu, fost și viitor primar al Constanței, N. Baboianu-Droe, reprezentantul cetățenilor tulcenii și C. Pariano, mare proprietar și viitor prefect conservator al jud. Constanța⁴². Participanții la adunarea cetățenească au votat apoi o *moțiune*: „Considerînd că regimul excepțional care guvernează Dobrogea constituie azi o negare a sentimentelor care însuflețesc pe cetățenii acestei provincii și paralizează orice mișcare intelectuală și orice avînt mai înalt; Considerînd că acest regim necesar poate meritat în 1879 nu mai corespunde stării actuale de lucru în care se găsește Dobrogea;

Considerînd că situațiunea populațiunii Dobrogei s-a preschimbat cu totul prin faptul atît al stabilizării în Dobrogea a fraților de același sînge din patria mună cît și prin faptul că populațiunea eterogenă din Dobrogea s-a contopit cu sentimentele și aspirațiunile românilor din Dobrogea:

Considerînd că într-o țară constituțională drepturile trebuie să fie compensarea datoriilor împlinite, căci numai astfel progresul politic și economic înaintează cu pași repezi, mai cu osebire cînd acțiunea și a guvernelor și a populațiunilor a putut, în răstimp de 20 de ani, să se asimileze sentimentelor țării mume;

Considerînd că procesul progresului repede pe calea unirii acestei provincii nu eucerite și realipite patriei mume, trebuie să fie în inima cetățeanului român, hotărîm:

Cetățenii Dobrogeni din Constanța și Tulcea să lupte pe toate căile pașnice și legale pentru ea să înceteze acest excepțional regim care împiedică progresul populațiunii românești, zădărnicește silințele constante și continue ale populațiunei eterogene, spre a intra cu un ceas mai înainte în deplinul exercițiu al drepturilor politice din Patria mună”⁴³. Adunarea cetățenească din 21 martie 1899 făcuse „o foarte bună impresiune în țara întregă” și „scosese la iveală o mulțime de puteri noi și avînturi entuziaste”⁴⁴, dînd un serios impuls acțiunii pentru dobîndirea de către dobrogeni a drepturilor politice, parte integrantă a luptei pentru democratizarea întregii vieți publice românești.

În această acțiune dobrogenii sînt sprijiniți activ în continuare de către reprezentanții clasei muncitoare, socialiștii; manifestații din București, din ziua de 1 mai 1900 aveau înserise pe steaguri — printre alte lozinci — „Cerem drepturi politice pentru dobrogeni”; ziarul democratic „Românul” aprecia faptul că „muncitorii, pe lîngă chestiunile care-i interesează direct, s-au gîndit și la frații lor dobrogeni, revendicînd și pentru dînșii drepturi egale”⁴⁵.

Începînd din 1901, în fruntea mișcării pentru înlăturarea regimului excepțional aveau să se afle și localnici (C. Pariano, I. N. Roman, I. Bănescu, G. Benderly, M. Koiciu, Al. Malcoci-Petrescu, Dr. C. Racovski ș.a.). adepți ai respectării unui regim constituțional democratic, în limitele ordinii de stat burgheze.

La începutul anului 1902, în urma propunerii pe care I. N. Roman o face în cadrul comisiunii aleasă de adunarea cetățenilor la 20 ianuarie, apare ziarul cu nume semnificativ „Drepturile Dobrogei”; gazeta (avînd o durată de numai cîteva numere), redactată de către același I. N. Roman, avea menirea de a mobiliza opinia publică și de a susține obținerea „drepturilor Dobrogei”⁴⁶. Ziarul era optimist și aprecia că „Deși destul de tardivă, mișcarea dobrogenilor este totuși o dovadă vie că ideile dătătoare de viață sînt menite a da roade mai curînd sau mai tîrziu, îndrumîndu-se triumfătoare peste orice obstacole întîlnesc în calea lor”⁴⁷. În urma unei intense propagande⁴⁸, la 25 martie 1902 are loc o altă întrunire publică în salonul Cazinoului, la care au participat peste 500 de persoane, inclusiv delegați din Tulcea — cea mai importantă întrunire de pînă atunci ținută la Constanța⁴⁹. Vorbitorii C. Pariano, I. N. Roman, D. Dîmcea, I. Bănescu, P. Holban,

I. Berberianu, s-au pronunțat în patetice cuvântări pentru acordarea neîntârziată a tuturor drepturilor politice dobrogenilor, considerînd „argumentele” adversarilor acordării acestor drepturi, drept speculații nefondate. Argumentele de acest fel au fost considerate de către prefectul județului Tulcea, Luca Ionescu (fost în aceeași calitate și la Constanța cu totul lipsite de teme: „Am fost foarte atent la orice mișcare, am exercitat cea mai severă supraveghere, și nicăieri, la nici un neam și la nici un strat social, n-am văzut sentimente ostile și mai puțin criminale împotriva șezămîntului nostru politic”⁵⁰.

Întruniri publice se desfășurau concomitent și la Tulcea, astfel, la 20 ianuarie 1902, într-o adunare este aprobată cu entuziasm o moțiune redactată de către un comitet de inițiativă compus din Leonida Stere și Petru Alexandrof — cunoscutul „agitator” socialist, D. Melinescu și Petru Georgescu, moțiune ce revendica „ridicarea actualului regim excepțional”⁵¹.

Era evident din ce în ce mai mult că necesitatea ieșirii Dobrogei de sub tutela regimului excepțional se impunea cu acuitate. La sfîrșitul anului 1902 (decembrie), primul Congres agrar din România adoptă o rezoluție asupra Dobrogei, cerînd reforma legii de organizare a acesteia⁵². În anii următori (1903—1904), apare la Constanța ziarul „Farul”. *Organ al intereselor Dobrogei*, cel care, mai mult decît alte organe de presă, avea să ducă prin pana lui I. N. Roman (mai ales), C. Pariano și I. Bănescu, o susținută și documentată campanie în favoarea acordării tuturor drepturilor concetățenilor lor. Răspunzînd celor care inventează diferite pretinse „pericole”, I. N. Roman arată că naționalitățile conlocuitoare „dorește un singur lucru: să trăiască liniștiți din munca lor, respectînd ideia de stat român și, în interesul lor, văzîndu-și numai de nevoile lor”⁵³. În același ziar, cunoscutul fruntaș socialist dobrogean dr. C. Racovski, demonstrează și el netemeinicia ținerii în continuare a Dobrogei sub domnia legilor excepționale și arată pe bună dreptate că „Oricît de imperfectă ar fi viața politică parlamentară în România, oricît de rudimentare și de primitive ar fi luptele politice din țară — ele totuși sînt și rămîn singura expresie a voinței poporului”⁵⁴. La rîndul său, profesorul I. Bănescu arată că nu „legilor excepționale se datoresc progresele realizate în Dobrogea, ci puterii de viață și de muncă a Românilor, însușirilor superioare ale rasei sale și legilor comune ale țării”⁵⁵.

Agitația în jurul lărgirii exercitării de către dobrogeni a drepturilor constituționale crescînd treptat, oamenii politici naționali sînt nevoiți să ia atitudine. Inițial, liberalii consideră că încă nu a venit momentul acordării tuturor drepturilor, presa partidului avînd o acțiune negativă în această privință („cel puțin pentru moment”); șeful liberalilor, D. A. Sturdza, a întrerupt ostentativ pe generalul Năsturel, comandantul diviziei locale, care în toastul său — rostit cu ocazia unui banchet dat la Constanța la 14 noiembrie 1903 în cinstea sărbătoririi a unui sfert de veac de la revenirea Dobrogei la statul român — a căutat să releve maturitatea politică a locuitorilor acestei regiuni. Replîcîndu-i, primul ministru liberal, ținea să precizeze: „cuvîntul aici este al M. S. Regele, care în toate momentele ne-a adus pe calea adevărului și propășirii”⁵⁶. Implicînd persoana Suveranului, D. A. Sturdza vroia să arate — indirect — că problema este tabu și nici nu trebuie amintită măcar.

Conservatorii, care se aflau în opoziție și aveau nevoie în programul lor de cît mai multe puncte care să atragă alegătorii, sînt mai prudenți și declară prin generalul Manu (la un banchet dat la Alexandria la 1 iulie 1904) că „Unul dintre principalele puncte ale programului și dorința unanimă este încorporarea Dobrogei în România în privința drepturilor, cum este și de fapt și în îndatoriri”⁵⁷. În noiembrie 1903, Titu Maiorescu, alt fruntaș conservator, într-un judicios articol intitulat „Chestia Dobrogei”, apărut în „Epoca”, deși nu împărtășește „toate iluziile acordate Dobrogei, care așteaptă sensibile îmbunătățiri administrative și judiciare de la unificarea constituțională a provinciei lor”, consideră că situația internațională și poziția geografică a Dobrogei „impune regatului României datoria de a se înfățișa perfect unificată din Carpați pînă la Balcani; și dacă podul peste Dunăre a întărit fiziceste legătura noastră cu Dobrogea și cu Marea Neagră, supunerea sub aceleași legi o va întări și sufletește și va consacra astfel unul din rezultatele războiului de independență”⁵⁸.

Consecvenți acestor declarații, conservatorii au înscris în programul lor din 16 ianuarie 1905, de la Iași, un pasaj referitor și la Dobrogea: „După 25 de ani dela alipirea provinciei lui Mircea cel Bătrîn cu patria mună, credem că a sosit timpul să îndeplinim dorința Constituanței și să studiem chipul în care vom introduce și în Dobrogea viața politică. Asimilarea constituțională va veni astfel să completeze asimilarea deja realizată în aspirații și simțiri”⁵⁹.

Venit la putere în decembrie 1904, partidul conservator a trebuit să aștepte aproape un an de zile pînă cînd, voind să se conformeze celor promise, a numit la sfîrșitul anului 1905 o comisie însărcinată să studieze chestiunea drepturilor politice în Dobrogea⁶⁰. (În prealabil, C. Pariano întocmise un studiu în această problemă la cererea primului ministru conservator C. Gr. Cantacuzino)⁶¹. Comisia⁶², formată din D. Nenițescu, Hagi Anton, prefectul jud. Tulcea, Col. Capșa, prefectul jud. Constanța, Remus Oprescu, D. Mateescu-Buzău și I. Bănescu — după ce timp de 24 de zile a avut ședințe de lucru — a încercat în ianuarie 1906 să-și prezinte raportul direct regelui, dar a trebuit să se lase pîgubașă, „după 8 zile de anticameră zadarnică”⁶³. În final, raportul a fost prezentat în aceeași lună de către I. Bănescu, în numele comisiei, Ministerului de Interne⁶⁴. Pledînd pentru acordarea tuturor drepturilor politice constituționale dobrogenilor, raportul arăta că „Din considerațiuni care și-au avut cîndva rațiunea de a fi, dar care azi în interesul unității de stat nu mai pot avea nici un interes, s-a pus Dobrogea sub un regim excepțional de guvernămînt, care, în momentul actual, și după o stăpînire de 27 de ani, este o anomalie, și, prin urmare, trebuie să înceteze în interesul autorității statului și a prestigiului neamului românesc”⁶⁵.

Cetățenii dobrogeni au trebuit să aștepte încă 3 ani pînă cînd, pentru prima dată, mesajul regal citit la deschiderea adunărilor legiuitoare, în noiembrie 1908, preciza „A sosit momentul să întindem asupra județelor Constanța și Tulcea regimul nostru constituțional”⁶⁶.

Și în această etapă a eforturilor pentru dobîndirea tuturor drepturilor politice de către dobrogeni, clasa muncitoare, organizațiile sale politice au fost active în a susține legitimitatea cererilor Dobrogei, făcînd paralel o critică severă regimului burghezo-moșieresc, nelipsind însă și unele acțiuni de exagerare cu privire la situația reală din Dobrogea și la viața constituțională⁶⁷. Astfel, muncitorii constănțeni cer într-o moțiune din 1906 „drepturi politice și mai cu seamă, ca dobrogeni cerem egalitatea Dobrogei pe teren politic cu restul țării”⁶⁸. În anul următor, 1907, într-o altă moțiune a muncitorilor din Constanța, se spune „Afirmăm pe pămîntul Dobrogei, unde domnesc legile excepționale, că muncitorimea este decisă a-și apăra cu orice sacrificiu libertatea și dreptul de întru-nire”⁶⁹. Programul social-democrat, aprobat la Congresul de reconstituire a P.S.D. (31 ianuarie — 1,2 februarie 1910) prevedea și el — în condițiile în care legea pentru acordarea drepturilor politice dobrogenilor din 19 aprilie 1909 era imperfectă și conținea nenumărate omisiuni „Desăvîrșita egalizare a drepturilor dobrogenilor cu ale locuitorilor din restul țării”⁷⁰.

În martie 1909, guvernul liberal condus de I. C. Brătianu (începînd din decembrie 1908) — ca urmare a celor înscrise în mesajul regal, în contextul situației internaționale⁷¹, care în Balcani se deteriora cu repeziune și pentru a contracara acțiunea partidelor conservatoare care se angajau într-un clan demagogic — doar erau în opoziție! — să pună capăt regimului excepțional, hotărăște să depună în Parlament un proiect de lege pentru acordarea drepturilor politice locuitorilor dobrogeni⁷². Mult așteptatul proiect de lege discutat și votat la Senat în 14 martie, iar apoi la Cameră în ședința din 21 martie a fost promulgat și publicat în „Monitorul Oficial” din 19 aprilie 1909⁷³. „Cel dintîi simțămînt care se manifestă la citirea acestei legi, făgăduită încă din momentul intrării trupelor românești în Dobrogea, este cel al uimirei; nu, al uluirei”⁷⁴, astfel caracterizează prima reacție un contemporan. Caracterul total nerealist al legii din 19 aprilie 1909 era flagrant; cel mai vizat era art. 3 care preciza categoriile de dobrogeni ce vor beneficia de „întregirea drepturilor politice, deci și dreptul de alegător”. Acestea erau doar două: a) locuitorii cetățeni otomani, care aveau domiciliul real în Dobrogea la 11 aprilie 1877 și descendenții lor, dar care între timp nu au emigrat și b) românii din orice stat, fără privință de

locul nașterii, proprietari de imobile rurale în Dobrogea și domiciliați aici în ziua promulgării legii. După cum lesne este de observat, o bună parte a dobrogenilor și anume cei care nu erau proprietari de imobile rurale — și aici erau vizați în primul rînd comerțanții —, ei numai urbane, ca și agricultorii de alte naționalități, veniți după 1878, nu erau recunoscuți drept cetățeni români cu toate drepturile. „Nimeni nu s-a gîndit la tulburarea sufletească a atîtor oameni al căror viitor e amenințat, cu existența primejdioasă de o lege vitregă, care nu numai îi desparte de drepturi cetățenești, dar și de bunurile rurale ca străini, nu le pot stăpîni”⁷⁵, avea să recunoască în acea perioadă fostul prefect Scarlat Vîrnav. Imperfecțiunile legii au fost pe larg relevate în Parlament de către Vasile P. Sassu⁷⁶ — deputat de Vaslui, fiu de mocan stabilit la Caramurat și viitor șef al liberalilor constănțeni în perioada interbelică. Șeful guvernului, I.I.C. Brătianu, recunoscînd lacunele textului de lege a precizat că aceasta se poate considera doar ca un început, unificarea deplină fiind lăsată pentru anii viitori⁷⁷. Sigur, — în aceste condiții nu se putea vorbi de abrogarea regimului excepțional pentru toți dobrogenii. Din această cauză, atît în Dobrogea, cît și pe plan național, în presă, s-au dus în continuare susținute campanii pentru revizuirea prevederilor legii din 19 aprilie 1909. În anii 1908—1909 se formează mai întii cluburi, apoi comitetele județene ale partidelor politice conservator, liberal, conservator-democrat, fiecare avînd organul său de presă („Conservatorul Constanța”, „Drapelul”, „Viitorul Constanței” — la Constanța și „Lupta”, „Conservatorul Tulcei”, „Dobrogea Liberală” — la Tulcea).

Ca urmare a unei vehemente și îndreptățite critici, guvernul — de astă dată la putere se aflau conservatorii — este nevoit să aducă în fața corpurilor legiuitoare *un nou text de lege pentru acordarea drepturilor politice dobrogene*.

Îmbunătățirile aduse noii legi (publicată în „Monitorul Oficial” la 15 aprilie 1910⁷⁸), „botezată de dobrogeni lege de foc”⁷⁹, căci nu garanta nici ea aplicarea drepturilor politice, nu constă, de fapt, decît în înlăturarea restricției de la punctul b al art. 3, noua formulare ne mai excluzînd de la exercitarea drepturilor politice pe proprietarii de imobile, fie că se află în oraș sau în comună. Astfel, drepturile politice sînt recunoscute unui mare număr de dobrogeni, care nu erau proprietari de imobile rurale, așa cum cerea legiuitorul în 1909, dar rămîn în continuare privați de aceste drepturi alți mulți locuitori, în special de origine străină⁸⁰. Nici această lege nu poate fi pusă imediat în aplicare, atît datorită campaniei de presă dusă în vederea îmbunătățirii sale, cît și datorită dificultăților cu care se confruntă comisiile pentru întocmirea listelor electorale (dificultățile rezultau din însăși carențele legii⁸¹), comisii al căror termen de funcționare a fost în repetate rînduri prelungit. Adunările publice organizate în cele două județe dobrogene se țin tot mai des, în perspectiva apropiată a alegerilor parlamentare; o astfel de întrunire este organizată de către socialiști în ianuarie 1911, cu care prilej este adusă în discuție problema ordinea zilei: lărgirea exercitării drepturilor de către locuitorii din dreapta Dunării⁸².

În februarie 1912, guvernul prezintă un nou text de lege, ce se intitula „Lege pentru interpretarea și completarea art. 3 și 4 din 15 aprilie 1910, pentru acordarea drepturilor politice dobrogenilor”⁸³. (Proiectul de lege a fost discutat și votat în parlament la 17 și respectiv 23 februarie și publicat în „Monitorul Oficial” la 3 martie 1912). Noua lege înlătură omisiunile celor anterioare, astfel încît prin art. 3 reformulat, se acordă drepturi politice celor 4 categorii de cetățeni existenți în Dobrogea: a) supușilor otomani, care aveau domiciliul în Dobrogea la 11 aprilie 1877 și urmașilor lor chiar dacă au emigrat, dar care s-au reîntors la căminele lor cu doi ani mai înainte de promulgarea legii — prevedere înțeleaptă și realistă, ce înlătură astfel o mulțime de nedreptăți la adresa respectivilor cetățeni; b) românilor din orice stat, fără deosebire de locul nașterii, proprietari de imobile și domiciliați în Dobrogea, precum și aceia care sînt stabiliți și domiciliați acolo în ziua promulgării legii, întrucît ar fi declarat că renunțau la orice protecție străină — și această prevedere îmbunătățită era în favoare în primul rînd a ardelenilor și românilor sud-dunăreni, excluși în mare parte prin legile anterioare de la exercitarea drepturilor politice; c) cultivatorii de pămînt, fie chiar veniți din alte state, stabiliți după 1878 în comunele rurale, care dobîndiseră pămînturi în baza legilor de împroprietărire —

prevedere nouă, care nu exista în legile anterioare și care era în favoarea dobrogenilor de origine străină.

Astfel, în perioada 1909—1912 se elaborează și promulgă legea pentru acordarea tuturor drepturilor politice constituționale locuitorilor județelor Constanța și Tulcea elaborare nelipsită de sinuozități și pentru care personalități politice progresiste au trebuit să desfășoare o intensă campanie de lămurire a opiniei publice și legiutorilor. În același an, în urma definitivării listelor electorale (erau înseriși în județul Constanța aproximativ 5000 alegători la Cameră și 1500 la Senat⁸⁴, *dobrogenii participă pentru prima dată la alegeri parlamentare, în noiembrie 1912*. Guvernul conservator fiind la putere, sigur că cei care au reușit la Constanța au fost candidații acestui partid (cartelați cu taciștii), respectiv A. Solacolu, ing. Titus Cănanău, Gh. Dobias, C. Xenii (la cameră), C. Pariano, dr. Pileseu și Gh. Benderli, singurul liberal ales (la Senat)⁸⁵.

În anul următor, în ianuarie 1913, se abrogă și prevederile *Legii de organizare a Dobrogei din 9 martie 1880* relativ la alegerile comunale și județene⁸⁶, alegerile având loc în luna iulie. „Din acest moment — 1913 — se poate afirma că Dobrogea a fost integrată definitiv în administrația generală a țării”⁸⁷.

În acest mod, acordarea tuturor drepturilor politice dobrogenilor consfințea, deși tardiv, egalitatea în drepturi a dobrogenilor cu restul cetățenilor României, ei fiind de acum înainte sub seutul Constituției statului român.

Obținerea exercitării tuturor drepturilor politice și constituționale de către locuitorii județelor Constanța și Tulcea, nu însemna însă, cum prevedea Titu Maiorescu în 1903, rezolvarea tuturor problemelor sociale, politice și economice, cu care erau confrunțați proaspeții cetățeni cu drepturi depline ai statului burghezo-moșieresc, nu însemna înlăturarea tuturor abuzurilor administrației și a dispariției tarelor specifice acestei societăți. Dar așa cum remarcă dr. C. Racovski, „Oricât de fictivă ar fi suveranitatea poporului în regimul constituțional român, nu-i mai puțin adevărat că ea este singura legătură care unește politiceste pe toți fiii țării”⁸⁸.

Acordarea drepturilor constituționale depline dobrogenilor la capătul unor intense campanii în acest sens, a constituit un nou pas progresist în istoria modernă a Dobrogei, implicit, a statului român, faptul în sine însemnând întărirea și mai mult a unității sufletești a tuturor cetățenilor acestuia, consolidând independența sa⁸⁹ și întărirea unității naționale a României, consemnându-se astfel, o nouă etapă în lupta forțelor progresiste în democratizarea vieții politice românești.

A trebuit să se instaureze — prin lupte și jertfe la care și-au dat tributul de sânge și dobrogenii alături de ceilalți fii ai poporului român — societatea socialistă⁹⁰, care a acordat tuturor cetățenilor săi adevăratele drepturi constituționale; a trebuit să se instaureze la conducerea țării partidul comunist pentru a fi creat cadrul larg democratic al exercitării tuturor drepturilor garantate de către Constituția României socialiste fiilor săi, indiferent de sex, religie, naționalitate.

NOTE

1. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 281—284; vezi și „Pressa”, XI, nr. 253, 16 noiembrie 1878; nr. 256, 19 noiembrie; nr. 258, 23 noiembrie; nr. 259, 24 noiembrie; nr. 262, 28 noiembrie; „Gazeta Transilvaniei”, XI, nr. 98, 22 decembrie 1878 și nr. 93, 8 decembrie.
2. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Op. cit.*, p. 287—289; vezi și Biblioteca Academiei R.S.R., Mss, fond D. A. Sturdza, XVI, Varia, 180, 183; C. Sandovici, *Din istoria Dobrogei. Fapte de pe timpul reîncorporării ei*, în „Neamul românesc literar”, I, nr. 2, 1 februarie 1909, p. 120; N. Ciachir *Contribuții la istoria Dobrogei (aprilie, 1877—noiembrie 1878)* în „Revista arhivelor”, V, nr. 1, 1962, p. 161, 168—169; N. Adăniloaie, G. Lungu, *Instalarea administrației românești în Dobrogea după războiul de independență*, în „Studii și articole de istorie”, XXXV—XXXVI, 1977, p. 167.
3. „Gazeta Transilvaniei”, XI, nr. 92, 1 decembrie 1878.
4. C. Hamangiu, *Codul general al României*, București, 1907, vol. II, p. 266—272
5. I. N. Roman, *Dobrogea și drepturile optice ale locuitorilor ei*, Constanța, 1905, p. 38.
6. *Momente din mișcarea comunistă și muncitorească în județul Constanța*, Constanța, 1971, p. 25.

7. Gh. Dumitrașcu, *Dezvoltarea economică a Dobrogei pînă la 1878 și problema apariției proletariatului*, în „Revista de istorie”, tom. 31, nr. 6, 1978, p. 1021.
8. S. Gligor, *Particularități ale organizării administrative și judecătorești a Dobrogei la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *Culegere de referate*, D.G.A.S., București, 1974, p. 219.
9. Vezi, de exemplu, Al. Mălcoci-Petrescu, *Violarea libertății individuale în Dobrogea contra Constituțiunei*, Galați, 1887 și C.D. Pariano, *Din suferințele administrative ale dobrogenilor*, Constanța, f. a. / 1928 /.
10. S. Gligor, *op. cit.*, p. 221; A. Rădulescu, *Privire asupra organizării judecătorești în Dobrogea Veche*, București, 1914.
11. V. M. Kogălniceanu, *Dobrogea 1878—1908. Drepturi politice fără libertăți*, București, 1910, p. 117.
12. I. N. Roman, *op. cit.*, p. 41.
13. V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 123.
14. Gr. Chiriță, *Modificarea Constituției în 1884. Desprinderea grupării liberal-radical conduse de C. A. Rosetti din Partidul Liberal în „Studii. Revistă de istorie”, tom 23, nr. 4, 1970, p. 766. Vezi și I. N. Roman, Op. cit., p. 53.*
15. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Op. cit.*, p. 287.
16. Vezi, cu titlu de sinteză, două exemple: I. Nacian, *Dobrogea. Reformele economice și sociale ce ea reclamă*, București, 1892 (Studiu apărut, în prealabil, în „Românul” din martie-aprilie 1891): „Asimilind politicește Dobrogea, adică dindu-i dreptul ca să trimită și ea reprezentanți în Camere, atît România cît și Dobrogea vor trage avantajii: cea dintîi își va micșora sarcina și răspunderea morală ce are față de provincia sa, iar Dobrogea va găsi un mijloc mai bun pentru a-și arăta către patria mamă, păsurile sale, aspirațiile sale” (p. 27); ziarul „Poșta”, „printre cele dintîi” cere reforme pentru Dobrogea” spre a imputina abuzurile administrative și pentru a-i da drepturile și garanțiile Constituției României”. *Gazeta revendică astfel: „1. Dreptul politic pentru cetățeanul dobrogean. 2. Dreptul avocaților de a apăra poporul fără restrîngere și garantarea lor de prigonirile administrative ale celor puternici. 3. Punerea puterii executive în marginile legale, așa ca să fie silită de a se teme de ilegalitățile făcute. Cu alte cuvinte, credem că este drept a se pune și Dobrogea în dreptul public român, și să nu așteptăm a se ivi reclamațiuni continue de acolo, lăsate în voia suverană a unor administratori răi și ignoranți (. . .). Țara săturîndu-se de anarhia trecutului, voește ordine și aplicarea legilor, voește reforme bine calculate și progres”* (apud „Epoca”, III, nr. 818, 17 august 1888).
17. „Constanța”, XII, nr. 437, 20 octombrie 1903.
18. „Desbaterile Adunării Deputaților”, nr. 33, *Sedința din 10 februarie 1897*, p. 427—428.
19. V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 127.
20. I.C. Atanasiu, *Mișcarea socialistă. 1881—1900*, București, f. a. /1932/. Vezi cap. *Socialiștii din Dobrogea. Prigoniri și iar prigoniri. Greșelile regimului excepțional*, p. 207—224.
21. *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1893—1900*, Editura politică București, 1969, p. 558.
22. *Ibidem*, p. 559
23. *Ibidem*, p. 587
24. *Ibidem*, p. 710
25. I. C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 221.
26. Vezi nota 22 a lui I. Iacoș la studiul C. Racovski, *Scrieri social-politice (1900—1916)*, Editura politică, București, 1977, p. 318.
27. „Oltenia” (Craiova), I, nr. 22, 23 martie 1897.
28. V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 210—211.
29. „Istrul” (Tulcea), I, nr. 4, 22 ianuarie 1898.
30. „Epoca”, II, nr. 542, 24 august 1897.
31. „Gazeta poporului”, I, nr. 162, 18 august 1895.
32. „Epoca”, VIII, nr. 1988, 30 martie 1902.
33. „Constanța”, II, nr. 41, 28 octombrie 1893.
34. *Ibidem*, II, nr. 42, 21 noiembrie 1893.
35. *Ibidem*, II, nr. 43, 12 decembrie 1893.
36. „Democratul” (Ploiești), XVIII, nr. 1116, 29 decembrie 1894.
37. „Constanța”, VI, nr. 223, 28 septembrie 1897; vezi și I. C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 213—214.
38. „Constanța”, VIII, nr. 288, 21 februarie 1898; vezi și V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 270.
39. *Ibidem*, p. 271; vezi și opiniile sale mai pe larg în „Epoca”, VIII, nr. 1161, 1 mai 1902.
40. *Ibidem*, p. 283
41. „Lumea nouă”, V, nr. 20 4 aprilie 1899.
42. *Ibidem*; vezi și „Constanța”, IX nr. 291, 28 martie 1899.
43. V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 214—215.
44. *Ibidem*.
45. *Documente din istoria mișcării muncitorești 1900—1909*, Editura politică, București, 1975, p. 785.
46. St. Lascu, *Prezentarea presei locale interbelice în cadrul Muzeului de istorie națională și arheologie din Constanța (I)*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor. Muzeu”, XV, nr. 8, 1978, p. 65.
47. „Drepturile Dobrogei”, I, nr. 2, 4 aprilie 1902.
48. Într-o corespondență din Constanța, semnată „Picurarlu de la Pind” (Petru Vulcan), se vorbește de existența unor mari afișe ce anunțau întrunirea cetățenească („Epoca”, VIII, nr. 1986, 28 martie 1902).
49. *Ibidem*, „Drepturile Dobrogei”, I, nr. 2, 4 aprilie 1902.
50. V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 211.
51. „Dobrogea” (Tulcea), III, nr. 48, 24 ianuarie 1902.
52. „Agrarul”, III, nr. 40—42, 15 decembrie — 15 ianuarie 1903.

53. „Farul”, I, nr. 23, 18 aprilie 1904; respingînd propaganda șovină dusă în paginile unor ziare bulgare, cetățenii de naționalitate bulgară din județele Constanța și Tulcea arată în moțiuni că „Noi, bulgarii, suntem foarte mulțumiți în Dobrogea sub guvernul român, sub care ne bucurăm pe deplin de toate drepturile” („Democratul” XXI, nr. 1326, 27 februarie și nr. 1325, 23 februarie 1897).
54. „Farul”, I, nr. 4, 9 noiembrie 1903.
55. Ibidem, nr. 5, 16 noiembrie 1903.
56. „Dobrogea jună”, I, nr. 10, 13 februarie 1905; „Liberalul Constanței”, VII, nr. 33, 13 decembrie 1923.
57. V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 216; vezi și „Farul”, I, nr. 29, 18 iulie 1904.
58. „Epoca”, XIV, nr. 260, 6 noiembrie 1908; vezi și I. N. Roman, *op. cit.*, p. 94.
59. „Gazeta Tulcei”, I, nr. 1, 1 aprilie 1905; vezi și V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 216—217.
60. „Gazeta Tulcei”, I, nr. 27, 25 decembrie 1905.
61. Ibidem, I, nr. 28, 16 octombrie 1905.
62. Vezi pe larg lucrările acestuia în „Dobrogea jună”, XXXV, nr. 189—190, 18 decembrie 1938.
63. Ibidem, II, nr. 38, 22 ianuarie 1906.
64. Ibidem, nr. 39, 29 ianuarie 1906 și „Prezentul”, II, nr. 240, 24 ianuarie 1906.
65. „Dobrogea jună”, II, nr. 39, 29 ianuarie 1906; vezi și V. M. Kogălniceanu, *op. cit.* p. 219.
66. Regele Carol I al României, *Cuvîntări și scrisori*, tomul III, 1887—1909, București, 1909, p. 617. („Eri s-au împlinit treizeci de ani de cînd, în capul armatei, am pus piciorul pe pămîntul Dobrogei recîștigată prin singele vitejilor noștri ostași căzuți în războiul independenței. De atunci această parte a României a luat un avînt puternic. Prin conștiința națională reînviată, prin lucrările mărețe și roditoare cu cari Regatul neconținut a înzestrat-o ea este astăzi deapurarea unită cu patria mamă, prin simțăminte de dragoste și de recunoștință. A sosit dar momentul să întindem asupra județelor Constanța și Tulcea regimul nostru constituțional”); „Dobrogea jună”, V, nr. 1, 15 decembrie 1908; Intenția conservator democraților, în special a lui Take Ionescu, de a convinge parlamentul să voteze o lege în sensul considerării Dobrogei ca un singur județ electoral nu a găsit sprijinitori („Ecolul Tulcei”, I, nr. 6; 9 noiembrie 1908; I. Benderli, *Legea pentru acordarea drepturilor politice locuitorilor din județele Constanței și Tulcea din 19 aprilie 1909 cu modificările aduse prin legea din aprilie 1910 urmată de Regulamentul Ministerului de Justiție pentru aplicarea ei și de desbaterile parlamentare*, București, 1910, p. 46.
67. *Documente din istoria mișcării muncitorești 1910—1915*, Editura politică, București, 1968, p. 1014; *Documente din istoria mișcării muncitorești 1900—1909*, Editura politică, București, 1975, p. 483; Vezi, de pildă, articolele din „România Muncitoare”, Seria a II-a, VI—VII (1910—1911), *Prigonirile din Dobrogea și curentul antibulgăresc* de M. Gh. Bujor (nr. 69, 4 noiembrie 1910), *Partidul Social-Democrat și dobrogenii*, dr Gr. Racovski (nr. 82, 19 decembrie 1910), *Deposdările și decetățenirile în Dobrogea*, de M. Gh. Bujor (nr. 68, 31 octombrie 1910), *Drepturile dobrogenilor*, de D. Marinescu (nr. 44, 6 iulie 1911), *După întocmirea listelor electorale*, de Tr. Bellu (nr. special, 28 august 1911).
68. *Ibidem* (ed. din 1975), p. 483.
69. *Ibidem*, p. 522.
70. *Ibidem*, (ed. din 1968), p. 26.
71. „Dobrogea jună”, VI, nr. 1, 15 decembrie 1908; „România Muncitoare”, IV, nr. 56, 27 noiembrie 1908 (articol de Gr. Racovski).
72. Într-o cuvîntare ținută la Tulcea, primul-ministru I. I. C. Brătianu constatînd că „legăturile noastre cu Dobrogea nu consistă numai în podul de piatră și fier ce leagă cele două maluri dunărene”, dovada lor fiind făcută de secolele de istorie anterioară, „noi ne-am îndeplinit datoria de a întinde regimul constituțional și asupra Dobrogei” („Lupta” (Tulcea), II, nr. 65, 19 septembrie 1910).
73. C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. V, p. 392.
74. V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 231
75. „Dobrogea jună”, VIII, nr. 22, 12 septembrie 1910.
76. „Drapelul”, I, nr. 4, 29 martie 1909; G. Benderli, *op. cit.*, p. 94.
77. „Lupta”, I, nr. 12, 2 martie 1909,
78. C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. VI, p. 357.
79. „România Muncitoare”, VI, nr. 66, 24 octombrie 1910.
80. „Conservatorul Constanței”, III, nr. 48 31 decembrie 1911.
81. *Ibidem*, III, nr. 11, 20 martie 1911.
82. *Ibidem*, III, nr. 1, 12 ianuarie 1912,
83. C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. VII, p. 937
84. Arhivele Statului Constanța, *fond Primărie*, dosar 6/1912, f. 80, 98; în alegerile din mai 1914 au fost înscriși la Cameră, în județul Constanța 5.925 alegători și 6.579 în județul Tulcea (*Statistica electorală*, București, 1914, p. 126).
85. „Conservatorul Constanței”, IV, nr. 34, 2 decembrie 1912.
86. C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. VII, p. 1526.
87. *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Constanța*, D.G.A.S. București, 1977, p. 24.
88. „Farul”, I, nr. 4, 9 noiembrie 1903.
89. S. Gligor, *op. cit.*, p. 228.
90. Într-un articol din 1910, fruntașul socialist Cr. Racovski arăta că „noi socialiștii zicem că numai prin dezrobirea muncii, prin suprimarea claselor va veni și adevărata dezrobire a națiunilor. Aceasta se va întîmpla numai în societatea socialistă” („România Muncitoare”, VI, nr. 82, 19 decembrie 1910).

BY THE INHABITANTS OF CONSTANȚA AND TULCEA DISTRICTS OF POLITICAL CONSTITUTIONAL RIGHTS

ABSTRACT

The author presents some aspects from the modern history of Constanța and Tulcea districts (Dobruja) regarding especially its political evolution. After the return of this province from between the Danube and the Black Sea to the Romanian state (in November 1878) the main purpose of the government was to complete the constitutional integration of the Constanța and Tulcea counties. This integration took place gradually — by the revision of the Constitution in 1884 the two counties were included to the fundamental law of the Romanian state the officials considering the complex legislative, ethnic, agricultural situation of the region. This is one cause, to

which one must add also the necessities of political ripening of the citizens and that of strengthening the institutions specific for the development stage of Romanian in that period, that between 1878—1912 the Dobrujan inhabitants weren't allowed to use all the political rights given by the Constitution, especially that to elect and to be elected for the Parliament. Only between 1909—1912, at the end of an intense campaign, lead by local and national political personalities a law was drawn up in stages, by which all the political constitutional rights were given to the Dobrujans.